

LBRIS

We know
books

Sociologia dezvoltării comunitare

ION I. IONESCU

INSTITUTUL EUROPEAN

2004

INTRODUCERE.....	7
DEZVOLTAREA COMUNITARĂ. Emergența dezvoltării locale. Oamenii – sursă și scop al dezvoltării. A trăi și a decide împreună în comunitățile locale. <i>A gândi global și a acționa local</i>	28
EVOLUȚIA CONCEPȚIILOR DESPRE CREȘTERE, DEZVOLTARE, <i>DEZVOLTARE SOCIALĂ LOCALĂ (DSL)</i> Creștere economică și dezvoltare. Viziuni normativiste asupra nevoilor. O perspectivă constructivistă asupra nevoilor	40
POLITICI DE DEZVOLTARE. PLANUL ȘI PROIECTELE. Etape ale procesului de planificare. Construcția proiectului.....	47
PUTEREA PUBLICĂ ȘI INTERVENȚIA SOCIALĂ. Proiecte de dezvoltare socială. Impactul intervenției puterii publice. Autonomia locală între lege și practică	57
DESCENTRALIZAREA, REINVENTAREA TERITORIULUI, DEZVOLTAREA SOCIALĂ LOCALĂ ȘI PROFESIONIȘTII SOCIALULUI. Diferite logici descentralizatoare. Obstacole în calea descentralizării. Reinventarea teritoriului și renovarea acțiunii colective. Diferite logici profesionalizatoare.....	72
STAREA CERCETĂRILOR PRIVIND DEZVOLTAREA COMUNI- TARĂ. Starea cercetărilor privind DSL în științele politice. Starea cercetărilor privind DSL în sociologie.	96
DEZVOLTAREA SOCIALĂ URBANĂ. Relația cartier-oraș. Locuința ca miză a DSU. Conturarea unei noi politici de DSU. Formarea agențiilor de dezvoltare socială urbană	104

PROCESUL DE DEZVOLTARE SOCIALĂ A CARTIERULUI.

Cercetarea-intervenție în vederea identificării nevoilor și problemelor comunității. Cercetarea structurilor colective, a comunicării, a leadership-ului. Definirea mizelor și a scopurilor intervenției în vederea DSC. Reunirea actorilor implicați în vederea creării unui grup capabil de acțiune. Evaluarea și impactul politicii, proiectelor și actorilor DSC 125

DEZVOLTAREA SOCIALĂ A COMUNITĂȚILOR RURALE.

Redescoperirea comunității rurale. Condiții sociologice ale participării locuitorilor. Cercetarea comunităților rurale – metodologia lui H. H. Stahl..... 162

FUNDAMENTE ALE CERCETĂRII-INTERVENȚIE. Sociologiile

constructiviste. Exigențe ale sociologiilor clinice. Studiul spațiului social. Studiul formelor de grupare sociumană. *Efectul de localitate*. Actori ai dezvoltării sociale locale. Acțiunea conștientizatoare. Acțiunea politică locală. Asociațiile. Origini ale „modelului asociativ” (american, european). Asociațiile în tranziție. Parteneriatul. Redescoperirea liantului comunitar și societal..... 181

CERCETAREA-INTERVENȚIE ÎN COMUNITATE. Formularea problemei. Formularea întrebării de plecare. Formularea ipotezei. Determinarea variabilelor și a indicatorilor. Design-ul cercetării-intervenție..... 220

SOCIOLOGIA DEZVOLTĂRII COMUNITARE 280

Bibliografie selectivă 293

Termeni ai sociologiei dezvoltării comunitare 300

DEZVOLTAREA COMUNITARĂ

- **Emergența dezvoltării locale • Oamenii – sursă și scop al dezvoltării • A trăi și a decide împreună în comunitățile locale**
- *A gândi global și a acționa local.*

1. Emergența dezvoltării locale

Pentru a înțelege și a contura explicații ale emergenței dezvoltării locale, am ales să descriu „cazul” Franței.

Sîntem după al doilea război mondial și Franța este un stat centralizat, suveran, care permite libertatea, vrea egalitatea și elaborează obiective și planuri de (re)construcție a țării. În fiecare departament (județ, în cazul structurii noastre), administrația are de executat deciziile centrale. Pe întreg cuprinsul Franței, în puzderia de comune (36.550) aflate sub tutela statului, aleșii, locuitorii, autoritățile – distincte – nu interacționează eficient.

Cînd s-a pus problema (re)construirii Franței, au existat și voci care s-au întrebat dacă singura cale este „planificarea verticală”, dacă nu ar trebui să se înceapă cu *mai buna organizare a teritoriilor locale*.

S-a optat atunci pentru prima cale, dar au fost mulți cei care au susținut că:

- prima acțiune ce trebuie întreprinsă pentru a repune pe picioare o economie în serviciul oamenilor este aceea de a *reconstitui peste tot unitățile elementare complete de viață, armonios coordonate și dezvoltate;*
- *trebuie refăcute unitățile echilibrate de talie diversă, în care omul să-și afle un cîmp de activitate, să se simtă în siguranță, să aibă acces progresiv la confort și să creadă în posibilitățile de afirmare etc.*

S-a demarat ceva, în acest sens, abia în 1952, la *întâlnirea specialiștilor în amenajarea teritoriului*, când s-a constatat că în țară este o „anarhie neputincioasă a microtentativelor și o puternică intervenție macro”. Or, *de jos în sus* ar trebui exprimate cu onestitate nevoile, *problemele sociale și identificate posibilitățile materiale și spirituale* de satisfacere a lor – utilizându-se judicios resursele pentru asigurarea hranei, îmbrăcăminteii, adăpostului, educației, sănătății publice, iar *de sus în jos* ar trebui realizată coordonarea unitară, articularea, concertarea tuturor microinițiativelor.

Această concepție a fost difuzată prin *presă*, prin diferite publicații.

Mișcarea tineretului creștin și-a asumat, de asemenea, propagarea acestor idei.

S-au creat 20 de echipe locale care să „anime” comitetele de dezvoltare economică. Guvernul a luat seama la activitatea lor și le-a dat sarcina expertizei și a consultanței.

Între 1960–1975 guvernul și-a dat ca sarcină modernizarea Franței, a teritoriului, a administrației, a activităților (totul rămânând legat de administrația centrală). „Modernizarea” teritoriului a început cu orașele. A fost votată o lege de amenajare a teritoriului în care se fixau obiective fundamentale pentru utilizarea cât mai eficientă a spațiului urban. Satele au trebuit și ele să facă planuri de ocupare a solului (fiecare sat trebuia să arate exact cu ce ocupă solul, cum îl gospodărește etc.). S-au făcut 9 640 planuri de ocupare a solului.

S-a constatat o dezvoltare urbană, o ameliorare a dezvoltării rurale, dar a ieșit și mai mult în evidență rolul (formal) al aleșilor locali, deficitara participare a locuitorilor.

În anumite zone au apărut *Centre sociale* în care aleșii, șefii de servicii, șefii de organizații locale, asociațiile etc. identificau nevoile și își concertau activitățile în vederea satisfacerii lor.

În 1963 s-a creat DATAR, o structură pe lângă primul ministru, pentru a articula politicile ministeriale într-un demers global și de perspectivă. A fost scoasă și o carte de popularizare: *Împărțirea puterii, împărțirea deciziilor*, în care ideile principale erau: dezvoltarea echilibrată a orașelor, nu numai a capitalei, oprirea exodului rural,

crearea de întreprinderi în teritoriu (și în zonele rurale) etc. Consecința a fost punerea în act a unei *politici de dezvoltare comunitară*: fiecare comunitate se preocupă de dezvoltarea locală, nu are doar rolul de a aplica *politica de dezvoltare locală*, ci și de a suscita inițiativele locale, de a suscita realizarea de proiecte, de a inventa cu administrațiile locale, de a surmonta împreună blocajele.

Să nu ne închipuim, din ce am spus până acum, că totul a mers „ca la carte”. Au existat obstacole, greșeli, rezultatele nu s-au văzut peste noapte, dar lumea a putut constata și *un alt fel de raport al puterii cu localul*, că se poate gândi global și acționa local.

Ministerul Agriculturii a elaborat un plan prin care viza: deconcentrarea, modernizarea și diversificarea activităților agricole și neagricole, ameliorarea cadrului și a condițiilor de viață prin gestionarea mai bună a resurselor materiale și culturale, prin dezvoltarea serviciilor publice, prin dezvoltarea căilor de comunicație etc.

Forțele tinere de la sat au profitat de *planurile de amenajare rurală* și au constituit numeroase organizații, peste 15 000 asociații. S-a simțit nevoia unei *Confederații Naționale de Amenajare Rurală* care s-a constituit și a scos revista *Spațiu – 90*.

S-a născut „teama de marginalizare”. Din ce în ce mai multe proiecte exprimau dorința, voința comunităților de a nu muri, de a nu rămîne în urmă (intitulate: „*X – une localité, un pays qui ne veut pas mourir*”).

Studentii la sociologie au trecut la realizarea de anchete în comunități, rezultatele au fost publicate, fapt care a întărit elanul populației și aleșilor. S-au asociat acestor eforturi ecologiștii, funcționarii, militanții diferitelor grupuri și logici acționale.

Începînd cu 1975 s-a trecut la crearea de „bazine de ocupare” (*basins d'emploi*), care reuneau patroni, aleși, reprezentanți ai sindicatelor, șefi de întreprinderi, de misiuni locale pentru ocuparea forței de muncă etc. Au intrat în obișnuință contactele permanente dintre angajatori și cei aflați în căutarea locurilor de muncă.

S-au dezvoltat programe de ameliorare a habitatului, de renovare a orașelor, a centrelor orașelor, de creare a serviciilor de proximitate, de dezvoltare socială a cartierelor ca răspuns la sărăcie și la violență.

Desigur că nu au ezitat să se manifeste „clientelismul”, „logica ghișeului”, logica „asistenței” etc. Statul a constatat că nu mai poate decide singur: pe de o parte, pentru că deveniseră tot mai numeroase și imperative exigențele Uniunii Europene, pe de altă parte, exigențele colectivităților locale: „*Se schimbă cei de la conducere, fiecare cu ideile și măsurile lor, dar comunitățile trebuie să-și continue dezvoltarea*”!

În 1982 a fost votată legea descentralizării, ideea de bază fiind aceea de a apropia decidenții de realitatea din teritoriu, de a apropia decizia de locul în care urma să aibă impact concret.

S-a urmărit mai întâi articularea planului de asigurare a marilor echilibre cu planul regional și cu planul local (al orașului, cartierului, satului, bazinului de ocupare, comitetului local de amenajare etc.). Au fost implicați reprezentanți ai sindicatelor, antreprenori, șefi de asociații, aleși locali, locuitori. Au fost ajutați, stimulați cei care creau, mențineau locuri de muncă, cei care aduceau soluții la problemele economice concrete, la problemele de integrare socială, la problemele de mediu, cei care își asumau responsabilitățile dezvoltării sociale locale (DSL).

Au urmat numeroase întâlniri naționale, au fost popularizate experiențele, problemele, soluțiile, informațiile tehnice.

S-a degajat o concepție larg împărtășită despre DSL:

- trebuie aflat mai întâi teritoriul pertinent în care să se redescopere identitatea colectivă și solidaritatea eficientă,
- în vederea unei dezvoltări autocentrate, ascendente-descendente și globale, astfel încât un număr cât mai mare de locuitori să poată munci și trăi cât mai decent;
- structurile de dezvoltare locală sînt diferite și ele reflectă eterogenitatea situațiilor și a demersurilor de DSL.

S-a creat Asociația națională pentru dezvoltarea locală.

În 1992 a apărut *Uniunea națională a actorilor și structurilor de dezvoltare locală*. S-a creat *Centrul de întâlniri și inițiative de dezvoltare locală*.

Din 1990, în Franța are loc o „revoluție silențioasă” a colectivităților teritoriale. În 1997 a fost votată *Legea de Orientare privind amenajarea și dezvoltarea durabilă a teritoriului*, iar în 1999 – *Legea Voynet (de animare a inițiativelor locale și regionale)*, pentru o dezvoltare globală, echilibrată și solidară.

Nici o comunitate nu poate să se dezvolte fără a-și lua destinul în propriile mâini, fără a-și asigura echilibrele nimerite între componentele sociale, intergeneraționale. În epoca mondializării, FMI și BM împrumută, propun „ajustări structurale”, „descentralizarea” etc., dar nu se poate ajunge la dezvoltare, la dezvoltarea cu finalitate socială, „automat”, fără participarea efectivă a populației, a locuitorilor.

2. Oamenii – sursă și scop al dezvoltării

DSL înseamnă înainte de toate refuzul fatalității, „destinului”, refuzul „entropiei sociale”, înseamnă ca localitatea, comunitatea să vrea „să nu moară!” Localitatea poate alege să nu moară, poate să vrea să-și ia în stăpânire viața socioumană cotidiană cu toate bucuriile și cu toate problemele ei, poate să-și redescopere demnitatea, să (re)descopere imaginația creatoare, fertilă a locuitorilor săi.

Aceasta presupune ca oamenii să nu fie apatici, indiferenți, să nu se „retragă”, să nu „fugă”, să nu încerce doar să „se strecoare”, „să se descurce”, să „manipuleze” etc., ci să (re)dobândească încrederea în ei înșiși, conștiința situației, convingerea că pot întreprinde ceva constructiv, că nu trebuie să aștepte tot timpul de la alții, să aștepte ca alții să le rezolve problemele și să le satisfacă nevoile.

În timp, s-au conturat *două căi* de dezvoltare a comunităților:

- *prin acțiuni sectoriale* sau tematice (axate pe un tip de preocupări, în limite teritoriale clare);

- prin *acțiuni teritoriale* – prin „revoluționarea” instituțiilor și a mentalităților (și noi, locuitorii unei comunități, sîntem responsabili de ceea ce ni se întîmplă!).

Finalitatea dezvoltării o constituie *respectul real al persoanei umane*, (re)instaurarea eficientă a *binelui comun*, ceea ce presupune îndeplinirea *indicatorilor dezvoltării umane*, în toate dimensiunile lor:

- *economică* (să folosim resursele cu chibzuință, cu discernămint);
- *socială* (toți locuitorii să aibă adăpost, hrană, acces la îngrijire medicală, să aibă ocupație, să fie integrați social, recunoscuți de către ceilalți);
- *politică* (locuitorii să aibă *drepturi și responsabilități* clare);
- *culturală, spirituală* (să aibă identitate socioculturală, comunitară, stimă, respect de sine și pentru comunitatea care le dă identitate).

Fiind un *proces*, dezvoltarea socială comunitară presupune:

- sensibilizare, conștientizare, identificarea problemelor și a nevoilor reale, identificarea actorilor capabili să le identifice și să le rezolve;
- diagnostic teritorial privind funcționarea comunităților locale, sănătatea locuitorilor, mediul, elementele pozitive, punctele forte, punctele slabe, remediile, atuurile;
- privire internă și externă asupra comunității:
 - contactul inițial, global cu oamenii;
 - identificarea cadrului geografic, demografic, informațional, al închiderii-deschiderii comunității spre exterior;
 - identificarea sistemului productiv;
 - identificarea (sub)sistemelor sociale și culturale: familia, relațiile sociale, funcțiile publice etc.;
 - identificarea puterii locale: politică, religioasă, economică, culturală;
 - reperarea actorilor favorabili DSL.

Pot fi privilegiate două logici: *logica obiectivelor* și *logica proiectului*.

a. *Logica prin obiective:*

- pleacă de la *inițiativa politică-instituțională*;
- este o *logică descendentă*;
- care pune accent pe *organizare și coordonare*;
- după ce *analizează nevoi și soluții „date”*;
- privilegiază *impactul vizibil*;
- caută un *parteneriat instituționalizat*;
- definește *instrucțiuni de punere în practică, în act*;
- concepe *etape de realizare*;
- urmărite de *instanțe de „pilotaj strategic”*.

b. *logica proiectului:*

- privilegiază *instituțiile locale, serviciile sociale, actorii etc.*,
- este o logică „ascendentă”, de la locuitorii comunității spre putere,
- pune accent pe *potențialitățile populației*,
- pe problemele și acțiunile *concrete* de rezolvare a lor,
- pune accent pe *rezultatele semnificative*,
- pe *creativitatea colectivă*,
- pleacă de la *situații locale* clar circumscrise,
- vizează producerea unor *efecte cumulative* (logica circulară),
- face apel la voluntariat,
- pune accent pe (auto)organizarea locuitorilor.

Această logică se poate articula cu logica programelor realizabile prin proiecte propuse „de sus”, sau poate fi alternativa acesteia.

Desfășurarea, conducerea acțiunilor de dezvoltare socială comunitară presupune:

- mobilizarea și coordonarea resurselor umane:
 - categorii de actori cât mai diverși – *grupul-pilot, cercul de aderenți, cercul de simpatizanți, cercul de „oportuniști”, internii, zonalii, regionalii, naționali, internaționali etc.*;
 - identificarea categoriilor de *opozanți* ai acțiunilor în vederea DSL (și obținerea, cel puțin, a neutralității lor binevoitoare);
- suporturi naționale, internaționale, respectându-se următoarele cerințe:

- vizibilitatea, *transparența acțiunilor* întreprinse (să fie vizibile toate acțiunile și eforturile conștiente ale celor care s-au angajat cu conștitate în DSL);
 - ajustări în funcție de *tempii sociali* caracteristici comunității, de *ritmurile populației*;
 - ameliorări permanente pe baza *retroacțiunilor*;
 - desprinderea unor *învățăminte* din acțiunile deja întreprinse.
- evaluare: de către cei direct implicați (autoevaluarea populației locale), de către responsabili, de către experți externi.

Pe baza numeroaselor definiții propuse pentru *dezvoltarea comunitară* (cf. bibliografia selectivă), putem contura una sociologică, provizorie și operațională: *un demers global, de punere în mișcare și în sinergie a actorilor locali care valorifică resursele umane și materiale de pe un teritoriu dat, în relație negociată cu decidenții.*

Admitem că dezvoltarea comunitară este un demers:

- *global și local,*
- *strategic și pedagogic,*
- *partenerial,*
- *prospectiv,*
- *descendent* („emanând” de la stat, de la puterile publice instituite – care vin cu orientări, proceduri, incitări la activitate, resurse financiare, transferuri de materiale și de mijloace, privilegiind operații sectoriale sau tematice precise, propunând o logică gestionară etc.),
- *ascendent* (articulând nevoile, cererile, inițiativele, problemele și soluțiile, acțiunile grupurilor de pe un teritoriu care conferă istorie și valori comune, în jurul unui proiect propus în cadrul unui program și negociat între membrii-parteneri ai localului).

3. A trăi, a decide, a acționa împreună

La o reală *dezvoltare socială locală* se poate ajunge dacă există *voința de diagnosticare* a comunității și *voința de a exprima și accepta*

exact ceea ce s-a diagnosticat, dacă există capacitatea de identificare a nevoilor și a problemelor reale, de (auto)organizare a forțelor locale și naționale.

DSL depinde de atitudinea puterilor publice. *Modernizarea* s-a „suprapus” peste societăți, comunități *tradiționale*, mai mult sau mai puțin rigide, mai mult sau mai puțin închise. Noi știm și ce a adus comunismul, dar știm și ce a adus concurența (oarbă), înfruntarea intereselor („fiecare pentru sine”)...

De unde ar trebui să (re)începem dezvoltarea cu finalitate socială a comunităților? Fiindcă sîntem în 2003, nu în 1989, fiindcă aproape sîntem în NATO și ne gîndim tot mai serios să intrăm în Uniunea Europeană, putem spune că *de la ascultarea oamenilor din comunitățile reale*, de la identificarea problemelor lor concrete, nu imaginare, visate, închipuite, de la *conlucrarea cu ei*, de la *concertarea tuturor procedeelelor* prin care locuitorii unei „unități sociale”, unei comunități, își unesc eforturile cu acelea ale puterilor publice ca să-și amelioreze situația economică, desigur, dar și pe cea socio-culturală, ca să asocieze comunitatea la viața și la activitatea națiunii, a Europei Unite, a Lumii Civilizate.

Nimic nu se naște fără activitatea oamenilor concreți, dar nimic nu poate dura fără instituții!

Viața asociativă este unul din „plămîni” dezvoltării sociale locale (J. M. Belorgey, *Cent ans de vie associative*, Presses de Sciences, Paris, 2000). *Asociațiile* apar ca urmare a unor nevoi insuficient luate în seamă, a unor revendicări și contestații ale unor persoane care se simt lezate de funcționarea sistemului. Ele aduc răspunsuri, soluții proprii la probleme. Mai mult, ele sînt un important factor de recompunere socială, de liant social.

Avînd în vedere limitele democrației reprezentative se întrevide un alt „plămîn”, un alt posibil remediu: *dezvoltarea democrației participative* („democrația forte”, cum spune B. R. Barber în *Democrație forte*, Paris, DDB, 1997) bazată pe comunitatea oamenilor asociativi, uniți și prin interese – care nu sînt nici pe departe omogene! – dar și prin educație, prin credință, democrație bazată pe comunitatea oamenilor capabili să-și stabilească împreună obiective și acțiuni, în numele

unei concepții civice despre societate – așa cum am ajuns să ne-o nuanțăm în timp prin disciplinele de cunoaștere pe care le-am construit și ameliorat.

G. Gontcharoff (în *L'Odyssée municipale: La reprise en main de la politique par les citoyens, ou la démocratie locale participative*, Paris, ADELS, 2001) identifică etape și grade ale participării cetățenilor:

- informarea cetățenilor – care trebuie să aibă acces la documentele comunale, locale prin suporturi scrise, reuniuni publice, campanii de informare și printr-o reală *comunicare publică* (P. Zemor, *Comunicarea publică*, PUF, Paris, 1996 – tradusă la Editura Institutul European, Iași, 2002);
- consultarea înainte de proiect: anchete publice, comisii consultative, dezbateri publice, referendum-uri;
- conlucrarea între aleși, tehnicieni, parteneri, locuitori;
- împărțirea puterii prin crearea de *comisii* de elaborare și de evaluare a programelor.

Este important:

- să fie recunoscute eșaloanele de bază;
- să se multiplice medierile, dând prioritate teritoriului;
- să se dezvolte „subsidiaritatea activă” (în care colectivele de actori cele mai apropiate de cetățeni pun în act programele);
- să se dezvolte pe toate căile și canalele viața colectivă, *democrația de proximitate*, intercomunalitatea.

Este necesară *acțiunea comunitară* – un proces prin care o comunitate își identifică nevoile și obiectivele, își stabilește prioritățile, își crește încrederea în sine și voința de a acționa pentru satisfacerea acestor nevoi și obiective, își caută resurse interne și/sau externe, acționează cooperând și colaborând (J. F. Salberg, S. Welsh-Bonnard, *Action communautaire, une introduction*, Paris, 1970).

În momentul în care spațiul economiei de schimb se mondializează, nevoia de inserție a comunităților locale se face tot mai mult